

Партизанські операції

Загін ім. Ворошилова діяв дуже активно. Він двічі нападав на поліцейську дільницю в Чернях, після чого вона припинила своє існування. Але місцевого коменданта Маслюка, який особисто розстрілював людей, спіймати не вдалося. Також двічі нападали на районний центр Дивин, нині селище Кобринського району, де вдалося розгромити поліцейський гарнізон та гестапо. Було, також, захоплено велику кількість зброї та продовольства. За свідченням Андрія Ліхвана, партизани після повернення в кортеліський ліс дізналися, що місцева поліція стала порушувати угоду, яка була укладена під час переговорів у Павла Дем'янюка. Поки загін був у білоруських лісах поліцаї забули, що є радянська влада. Стали забирати молодь у Німеччину, переслідувати тих, хто їм здавався підозрілим. Тоді Михайловський не витримав і сказав: «Будемо перебиратися в Борисівські ліси і заодно захопимо поліцейську дільницю». В Кортеліси прийшли всім загonom серед ясного дня. Поліцаїв роззброїли, роздягнули догола і попередили. Після цього вони перебралися в районний центр Ратне.

Одного разу партизани отримали повідомлення, що в Самарах поліцейські збрали велику кількість молоді для відправки в Німеччину. Через кілька годин вже були в Самарах. Ось, як ці події описує Хома Коновальчук: «Молодь зігнали біля поліцейської дільниці. Вогонь відкривати не можна було. Михайловський наказав підкрастися городами і кинути у вікно гарнізону гранату, поліцейські почнуть розбігатися, а ми їх будемо виловлювати». Але Хома помилково кинув гранату у сусідній будинок. На щастя там нікого не було. Поліцейські разом з молоддю почали розбігатися. Захопили в полон лише трьох поліцейських, яких відпустили і попередили, щоб більше не попадалися. За свідченням Вороновича, партизани, знищили багато автомашин на дорозі Брест – Ковель. Знищували також лінії зв'язку, зривали мобілізацію коней для відправки на фронт, захоплювали продовольство, яке збирали для німців та проводили агітаційно-політичну роботу серед населення.

Напад на Ратне

Після другої Дивинської операції підпільники з Ратне повідомили, що там відбулися арешти і просили звільнити затриманих. Михайловський прийняв рішення атакувати Ратне в 24:00, щоб до ранку операцію закінчити. Вийшли з Кортеліського лісу в похід після обіду, але шлях по болотах і лісах забрав більше часу, ніж планували. Тому до Ратне підійшли вже на світанку 15 червня 1942 року Воронович з двома групами зробив засідки на дорозі. Михайловський і Вася-казах мали атакувати гестапо, а Коновальчук зі своєю групою – поліцейський гарнізон. Поліцейські розбіглися без опору і в'язнів із камер було звільнено. Але гестапівці вчинили запеклий опір. Під час перестрілки був важко поранений в ногу Вася-казах. В Ратне було розгромлено райуправу, комендатуру, маслозавод та банк, вбито двох німецьких офіцерів. Але пізніше партизани прозвітувалися, що вбили 20 німців. За свідченням А.Я.Кошелюка після нападу партизанів на Ратне німці і поліція оточили містечко та зробили велику облаву. В ході облави було затримано понад сто людей, переважно чоловіків, і розстріляно недалеко від Ратне. Серед розстріляних були і радянські активісти. (т.1, с.89) Трагічно також склалася доля пораненого лейтенанта Васи-казаха. Він лікувався в Борисівці, але був виданий зрадником. Коли німці його оточили, він застрілився. Його мертве тіло німці для залякування повісили в Кобрині. Лікар Іван, який був з Василем, потрапив до рук гітлерівців живим і був страчений у Дивині.

1. Архів УСБУ у Волинській області, справа №6357.

2. Денисюк В.Т. Ратнівська земля: історико краєзнавчий нарис/ В.Т.Денисюк, І.О. Денисюк. - Луцьк: Надстир'я, 2003, - 452с.

3. Спогади А.М.Ліхвана.

4. Спогади Х.А. Коновальчука.

5. Спогади А.Я. Кошелюка.

Іван ОЛЬХОВСЬКИЙ (Київ)

ХТО РОЗГРОМИВ ЗАГІН УПА ІМЕНІ БОГУНА («СІЧ»)?

Здавалося б, понад два з половиною десятиліття незалежної Української держави могли би позитивно вплинути на наших істориків, пошуковців, щоб вони вирвалася з тенет советських традицій, згідно з якими, гіперболізувалися заслуги одного, скажімо, колективу, військового підрозділу, партії зводилися

Фото: Порфир Антонюк під час служби у польському війську, де здобув чин капрала. 1931 рік.

нанівець заслуги іншого (суперника, опонента), а в разі виявлення провалів у облюбованого предмета дослідження, до яких тільки способів не вдавалися, аби їх виправдати, а то й перекласти на інших. Але, як свідчать факти, цей гандж, на превеликий жаль, живе донині. Навіть у національно-патріотичному середовищі можна зустріти дослідників, виступи яких не позбавлені цього негативу. Такою, на мою думку, є доповідь «Розгром повстанської республіки «Січ» радянським Сумським партизанським з'єднанням у січні 1944 р.» (інтернетівський варіант: «Розгром загону УПА ім. Богуна («Січ») Сумським партизанським з'єднанням у січні 1944 року»)[1], яку виголосив науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху Ігор Бігун на Міжнародній науковій конференції «Український визвольний рух 1920-1950-х років: ідея державності та її реалізація», присвяченій 75-річчю Акту відновлення української державності та 25-річчю Незалежності України, яка відбулась 29-30 червня 2016 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка під егідою Українського інституту національної пам'яті, Науково-дослідного інституту українознавства, Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Центру досліджень визвольного руху та МБУ «Центр національного відродження».

Покоління українців 1960-х -1980-х років добре пам'ятає книги спогадів червоного партизанського командира Петра Вершигори, в тому числі й «Рейд на Сян і Віслу», в яких він вихваляє комуністів і комсомольців свого з'єднання, зокрема, й за «розгром відбірних військ Бандери» наприкінці січня 1944 року у свинаринських лісах Турійського району Волинської області, де розміщувався курінь УПА Порфира Антонюка («Сосенка»). [2] Слід сказати, що у мене ще в советські часи закрадалася недовіра до мемуарів цього вірного лєнінця, розписаних у яскравих барвах. А коли на початку 1990-х років до України стала надходити література з діаспори, в тому числі й п'ятий том «Літопису УПА» зі спогадами волиняка, зброяра загону УПА імені Богуна С.Новицького, який брав участь у бою з червоними партизанами Сумського з'єднання, то ця недовіра до писань П.Вершигорине тільки зросла, але й перетворилася на переконання, що вони - фальш. Ось, зокрема, оцінка українським повстанцем бою, у якому нібито червоні «розгромили загін УПА імені Богуна («Січ»)»: «В поодиноких сутичках деякі наші відділи були в критичній ситуації і мали вбитих і ранених. Проте більшовикам не вдалося розбити жодного(!!!) нашого відділу, хоч мали кількакратну перевагу й добрий план операції». [3;187]

Мені невідомо, яку мету ставив Ігор Бігун під час проведення свого дослідження, але явно не встановлення істини: що ж відбулося у повстанській республіці «Січ» наприкінці 1943-го - початку 1944-го років.

На початку своєї розвідки науковий працівник ЦДВР, як і годиться, подає розкладку протиборчих сил перед бойовими зіткненнями: кількість вояків Сумського партизанського з'єднання 1311 осіб, персональний склад «загону УПА імені Богуна» 400-600 стрільців (чотири бойові сотні, національний відділ вірменів (35 осіб) та узбеків (40 осіб).[1] І вже з цього моменту у нього закладаються підвалини для спотворення подій.

Ігор Бігун, зокрема, чомусь не уточнює, що подає склад партизанського з'єднання станом на 5 січня 1944 року, тобто на початок рейду, а не на час боїв з повстанцями 20-31 січня цього ж року. Як свідчить радіограма Вершигори до начальника Українського штабу партизанського руху Строкача від 3.02.1944р.: «За цей час (з 5 по 31 січня, - І.О.) загін зріс на 236 осіб, в основному за рахунок колишніх військовополонених».[4;139] Згідно з його ж звітом, складеним після завершення рейду, з'єднання налічувало 1529 осіб.[5;269] Навіть якщо врахувати, що остання цифра включає 35 вірменів, які зрадили повстанців у Владинополі (нині Ладинь Любомльського району) 21 січня 1944 року, усіх 40 узбеків, які після боїв у свинаринських лісах перейшли до червоних лейтенантів ЧА Миколу Семенюка («Орла»), Андрія Пілішенка («Бортенка») та деяких інших повстанців [1](згідно з інформацією листівки червоних партизанів, таких було нібито 96 осіб)[6;25], то й у такому випадку виходить, що на початок зіткнення із «загоном УПА імені Богуна» сили партизанів Вершигори рівнялася 1433-1451 багнетам, тобто були на 122-140 осіб більшими, ніж подає Ігор Бігун.

Водночас вважаю, що критики заслуговує похибка 200 стрільців, яку дозволяє собі нібито ретельний дослідник при підрахунку сил УПА, що рівняється неповному додатковому куреню. Хоча на підставі опрацьованих ним документів можна було встановити точнішу цифру. Наприклад, науковий працівник ЦДВР зазначає, що 25 січня (насправді – 20 січня, - І.О.) 1944 року під час входу у село Владинопіль другому і третьому батальйонам Вершигори чинила опір сотня УПА 60 бійців, але, втративши 5 загиблими, 10 пораненими й одного полоненим, змушена була відступити. [1]. Як зізнався на допиті Олекса Брись, тут були козаки його сотні, командування якою на час відпустки він передав своєму першому заступникові «Бортенку» (Андрію Пілішенку), [7;11,67]якому наказом №19 від 23 січня 1944 року передано відділи «Вишні» та «Залізняка», [8;158а] а наступного дня зобов'язано зайняти оборону в селі Оса Турійського району. [8;156] Тут 27 січня сотня у складі (зауважте!) 110 стрільців вступила у бій із другим стрілецьким батальйоном Сумського партизанського з'єднання. Втративши, за даними більшовиків, нібито 10 повстанців убитими, двох полоненими та трьох пораненими, сотня змушена була залишити оборонні позиції. [1].

Вважаю, близькими до істини є цитовані Ігорем Бігуном відомості Вершигори про те, що із «Сосенком» залишилося біля 50 кінних повстанців. [1]. На мій погляд, ця сотня під командою колишнього командира Червоної Армії, що серед повстанців користувався псевдонімом «Гонта», найменше від інших постраждала, а то й зовсім, адже у звітах партизанів не вказано жодного вбитого кавалериста на маршруті її відступу від села Ревушки Турійського району, де виявлено початкове її місце розташування, [5;45] до районумістечка Лобачівки на Горохівщині - місця зупинки переслідуваних червоними партизанами упівців.[1]

На жаль, не вдалося знайти жодного документа про кількісний склад сотень «Чуба» (певне, її виявили більшовики у Ревушках) [5;45] та «Рубаша», яка діяла вздовж залізниці Володимир-Волинський – Ковель,[8;164] і яку нібито розігнали біля села Бобли шість(!!!) червоних партизанів, убивши 8 повстанців, 5 поранивши і одного взявши у полон без власних втрат. [1] Однак і ці дані дають підстави говорити, швидше, про 460 стрільців куреня «Сосенка» (3 сотні піхоти приблизно по 110 вояків, кавалерійська - 50-55, чота вірмен - 35 осіб, чота узбеків – 40), ніж про 600.

Отже виходить, що п'яти батальйонам Сумського з'єднання (1433-1451 осіб) фактично протистояв хоч і зміцнений, але один курінь (батальйон) УПА Порфира Антоноука («Сосенка») до 460 осіб, але аж ніяк не загін (полк), як постійно наголошує автор розвідки.

Далі Ігор Бігун нібито скрупульозно по днях і годинах розписує дії рот і батальйонів Сумського партизанського з'єднання по «розгрому загону УПА імені Богуна» за їхніми звітами, перераховує здобуті ними трофеї і нібито веде облік втрат з обох сторін. Але під час підбиття підсумків ураз забуває про власні підрахунки, а цитує, як істину в останній інстанції, радіограму Вершигори до Строкача від 3.02.1944 року: «Під час бою із загоном імені Богуна знищено 180(!!!) солдатів й офіцерів, взято у полон 150(!!!) чоловік, знищено 12 складів з продовольством і обмундируванням, табір і гарматну майстерню...»[1]. Очевидно, науковий працівник ЦДВР, захоплений такими переможними реляціями, не зауважує, що це дані не лише про «бій із загоном імені Богуна», а про усі бої Сумського з'єднання під час рейду(510 кілометрів) Рівненською та Волинською областями із 5 по 31 січня 1944 року.[5;64-65] Сюди зараховано 5 убитих та один полонений під час нападу у першій декаді січня 1944 року на гарнізон противника у білоруському місті Столин,[9;1] 10 знешкоджених «бульбівців» біля села Яйно Камінь-Каширського району,[5;15] 30-35 (за даними радіограми Вершигори від 22.01.1944р. Строкачу, - 42[4;133]) вбитих націоналістівта 20 узятих у полон у селах Синово та Кукуріки Старовижівського району, [5;18-19]до 15 знищених упівців біля села Руда Любомльського району [9;4зв](за іншим звітом, - 3 вбито, 7 поранено,

одного взято у полон). Словом, до втрат куреня Порфира Антоноку приписано щонайменше 70 убитих і 22 полонених упівців. Проте й дані про 110 знищених та 128 полонених повстанців не відповідають дійсності. Вище вже йшла мова про правдоподібну кількість - 96 бранців з куреня «Сосенка», переважно червоноармійців, які нібито підписали агітлістівку Сумського з'єднання.

Щодо знищених повстанців, то, згідно з батальйонними звітами червоних партизанів, у Владинополі їх нібито вбито 5, в Осі – 10, Боблах - 8, Мочулках -7, [10;7] біля села Верхнів - 25,[9;10] у Турії – кілька,[5;45] у Ревушках -3, у Домінополі -4, у невстановленому місці -9.[1].

Але серед тих близько 75 жертв - не всі повстанці. Наприклад, у селі Ладинь старожили стверджують, що червоні партизани до повстанців зарахували беззбройного жителя Власюка Василя і розстріляли. [11;84] Очевидці подій із села Осі також вважають, що до упівських жертв більшовики приписали і мирних жителів, які впали від куль, тікаючи за повстанцями у бік свинаринського лісу.[12;63]

З підрахунків випливає, що курінь УПА під командою Порфира Антоноку втратив до 160 стрільців (до 96 полоненими, до 60-70 убитими), тобто всього десь до третини куреня. Залишилося у строю – близько 300 козаків. Цю цифру, на мій погляд, підтверджують свідчення, дані на допиті Олексою Брисем. Зокрема, він зазначає, що під час відступу курінь було поділено на дві частини. Одну частину 250 осіб (дві нестройові сотні, три госпіталі та обоз) виводив він, а іншу Порфир Антоноку. [7;11] Про 300-350 осіб, які залишилися у «Сосенка», зазначає узвіті командир другого стрілецького батальйону Сумського з'єднання майор Кульбака. Однак ці дані намагаються заперечити Ігор Бігун, подаючи як альтернативу звіт Вершигори, де мова йде лише про 120 упівців, які лишилися із Порфиром Антоноком, та свідчення на допиті заступника командира Групи УПА «Турів» Миколи Павловича («Яворенка») про вцілілу сотню «Сосенка». [1] На мій погляд, більшої довіри заслуговують свідчення безпосередніх учасників подій, а не скориговані під потрібну цифру дані керівника партизанського з'єднання та вищестоящего упівського начальника.

Вважаю, що інформацію про три сотні, які лишилися в П.Антоноку після боїв із червоними партизанами, підтверджують нотатки Головного командира УПА про зміни у підрозділах УПА-Північ, де вказано, що до переходу фронту (січень-лютий 1944 року) відділ «Сосенка» налічував 5 сотень (600 осіб). [13;71] Як відомо, згідно з наказом №10 по Групі «Турів» від 15 січня 1944 року, сотню «Нерозлучного» з відділу «Сосенка» передано відділу «Лисого» (Івана Климчака). [14;31] Після боїв із червоними партизанами Порфир Антоноку передав свої три сотні стрільців, госпіталі та обоз новому командувачу куреня Олексію Громадюку («Голубенку»-«Остріжському»), відділ якого у квітні 1944 року, очевидно, після зміцнення нараховував шість сотень (720 осіб). [13;72] То про який «розгром» куреня «Сосенка» можна вести мову?!

Але загін УПА імені Богуна, яким командував Порфир Антоноку, справді, було розгромлено тільки не Сумським партизанським з'єднанням, а, на мою думку, самим керівництвом УПА-Північ. На це натякає Ігор Бігун в епілозі своєї розвідки, але не розкриває теми до кінця. Зокрема, він посилається на наказ №58 від 27 грудня 1943 року про направлення 25 осіб у старшинську школу (це перед приходом на Волинь советсько-німецького фронту, коли, скажімо, відома школа «Дружинники» на Рівненщині завершувала роботу і готувалася до перебазування у Карпати!). Але дослідник обминає деталі, які свідчать про справжній грабїж не тільки кадрів, але і зброї. Так, в наказі про умови прийому до школи сказано: «Люди повинні мати середню освіту або підстаршинську школу УПА... На 25 чоловік 3 легкі кулемети» (!!!) [15;535] Згідно з наказом №4 по Групі УПА «Турів» від 3.01.1944 року у «Сосенка» відібрано ще 90 вояків. [15;540] І буквально перед навалою червоних партизанів Вершигори, вважаю, у нього злочинно відібрано, як вище зазначено, сотню Микитюка Павла («Нерозлучного»), волиняка, який добре знав місцевість та людей.

Але й це ще не все. Як відомо, у загоні УПА імені Богуна діяв Азіатський (Інтернаціональний) легіон, долю якого замовчує науковий працівник ЦДВР. Цей підрозділ складався, за даними історика Ярослава Антоноку, із солдатів та офіцерів Червоної Армії (5 чот-взводів), був добре підготовленим і ефективним військовим відділом. Командував ним майор Ча Соловйов («Солом'яний»). Заступником у нього був ще один червоноармієць капітан Краснов («Чубатий»). [16;828] Але під час так званих чисток, які проводили відділ служби безпеки та військово-польова жандармерія, вони обоє були розстріляні за підозрою нібито у співпраці із червоними партизанами. [17;81,83] Наприкінці 1943 року, тобто перед боями з червоними партизанами, СБ стратила одного з кращих чотових, який відзначився у боях з гітлерівцями, Василя Приступу («Степового») за передану своєму другові-мельниківцю записку з розповідю про справи на «Січі». [17;80] колишнього мельниківця, заступника командира дев'ятої сотні Івана Мудренця («Чумака»), якому пригадали службу у німецькій поліції та використання службового становища у

міжпартійній боротьбі, [18;12,23] а також пропагандистів Володимир-Волинського військового району УПА братів Голодів («Білого» та «Ярмака»), які виступили проти злочинних репресій серед повстанців. [17; 94,115] Після цього командир Азіатського легіону «Адам», який обійняв посаду страченого майора Соловйова («Солом'яного»), та його заступник Микола Голод («Слюсар») на знак протесту проти розправ з повстанцями з боку СБ та ВПЖ вийшли з підпорядкування УПА разом з підлеглими їм козаками. [17; 116] Від Легіону на «Січі» лишилися тільки дві згадувані вище чоти вірменів та узбеків.

Самому Порфірові Антонюку вище керівництво також не давало спокою. У загоні постійно проводилися інспекції, [19;165,205] а служба безпеки влаштовувала командирові допити, вимагала пояснень дій його підлеглих. Нарешті його лише з одним куренем-батальйоном залишили наодинці проти п'яти батальйонів червоних партизанів. А після того, як він врятував переважну більшість особового складу, поранених побратимів з госпітальями, його, вважаю, підло звільнили з посади і влаштували ганебне судилище. За даними інтенданта УПА-Північ Романа Петренка, «Сосенкові» військово-польовий суд висунув звинувачення у «зруйнуванні історичної пам'ятки – монастиря в Загоріві»(!?), де, як відомо, 9-12 вересня 1943 року героїчно оборонялася від гітлерівців чота Андрія Марцинюка («Берези»), «недбалство в справі безпеки відділів, що спричинило людські і господарчі втрати, зокрема зброї, в останніх боях з комуністичною партизанкою загону Вершигори», «ведення переговорів з ворогом – штабом 16-ї німецької танкової дивізії», [19; 206] під час яких він намагався визволити з полону курінного політреферента Андрійчука («Андрія») та подругу («Оксану»). [7; 50зв.]

Порфир Антонюк спростував свою причетність до здачі «Січі» червоним партизанам демонстрацією наказу командира Групи УПА «Турів», який зобов'язував його пропустити Сумське з'єднання. [19; 35] Очевидно, на суді була доведена абсурдність звинувачення у причетності його до знищення Загорівського монастиря, оскільки у присуді про це немає жодного слова. [19; 73] А от щодо переговорів з німцями, то своєї участі він спростувати не зміг, хоча був лише на перших двох зустрічах разом із сотниками «Ігорем», «Гонтою», «Орестом» (Брисем Олексієм) як перекладачем, політреферентом загону «Бровою» (Шибистою Віктором), на яких кожна зі сторін лише виставляла свої умови. А після зауваження представника служби безпеки більше на зустріч до німців не їздив і дав вказівку своїм підлеглим ні в які переговори з окупантами не вступати. [7; 51-52зв.]

Сьомого березня 1944 року Порфира Антонюка стратили. На цьому закінчилось не лише його власне життя, але й життя виплеканого ним одного з кращих загонів УПА на Волині – імені Богуна.

На жаль, Ігореві Бігуну, розкрити справжні причини краху загону не вдалося. Відтак його розвідка не дозволяє зробити правильні історичні висновки та винести потрібний урок з цієї трагедії.

1. Бігун І. Розгром загону УПА ім. Богуна («Січ») Сумським партизанським з'єднанням у січні 1944 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.academia.edu/30774557>

2. Вершигора П. Рейд на Сан и Вислу. - Москва. - 1960. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://militera.lib.ru/memo/russian/vershigora_pp2/05.html

3. Новицький С. У змаганнях за волю волинської землі // Літопис УПА. - Т.5. - Торонто. - 1984. - С.163-196с.

4. Літопис УПА. Нова серія. Т.4. - Київ-Торонто. - 2002. - 598с.

5. ЦДАГОУ.-Ф.63.-Оп.1.-Спр.5.-431арк.

6. ЦДАГОУ.-Ф.63.-Оп.1.-Спр.153.-83арк.

7. ГДА СБУ (Луцьк).-Спр.8054-ФП (Брися Олексія Семеновича).-149арк.

8. ЦДАВОВУ.-Ф.3838.-Оп.1.-Спр.6.-170арк.

9. ЦДАГОУ.-Ф.63.-Оп.1.-Спр.78.-168арк.

10. ЦДАГОУ.-Ф.63.-Оп.1.-Спр.198.-58арк.

11. Ольховський І. Кривава Волинь. Книга перша.-Київ.-2008.-248с.

12. Ольховський І. Кривава Волинь. Книга друга.-Київ.-2011.-344с.

13. Літопис УПА. Нова серія. Т.14.- Київ-Торонто.-2010.- 640с.

14. ЦДАВОВУ.-Ф.3838.-Оп.1.-Спр.1.-33арк.

15. Літопис УПА. Нова серія. Т.2.-Київ-Торонто.-1999.-798с.

16. Антонюк Я. Український визвольний рух в посталях керівників. Волинська та Брестська області (1930-1955). Літопис УПА. Бібліотека. Том.13.-Торонто-Львів.-2014.-1072с.

17. Стецюк Г. Непоставлений пам'ятник.-Вінніпег.-1988.-156с.

18. Горун В. Сосенко. Командир Січі УПА на Володимирщині – Волинь. -Б. м.-1995.- 36с.

19. Літопис УПА.Т.27.-Торонто-Львів.-1997.-280с.

20. Микола Леbedь. УПА. Українська повстанська армія.-1946.-Видання Пресового бюро УГВР.-130с.